“INGLIZ TILIDAGI FRAZEOLOGIZMLARNING O‘ZIGA XOSLIGI VA ULARNI O‘QITISH”

Xorazm viloyati Urganch davlat universitetining
Xorijiy filologiya fakulteti 1-kurs talabasi
Bahtiyorova Dilaso‘z Zafar qizi

Annotatsiya: *Ingliz tilini o‘rganuvchilar leksikani o‘rganish uchun ko‘p vaqt sarflashadi. Ayniqsa, frazeologizmlarni o‘rganish uchun darsliklarda ma’lumot kam bo‘lib, talabalar o‘rgangan frazeologik birliklarni real vaziyatda ishlatishda qiyinchiliklarga duch kelishadi. Maqolada ingliz tili darslarida frazeologizmlar bilan ishlashda qo‘llaniladigan usullar tahlil qilingan.*

Kalit so‘zlar: *frazeologizm, frazeologik birlik, leksik kompetentsiya, tarjima, talqin, lingvistik taxmin.*

Frazeologizm - bu ma’nosi so’zlarning to’g’ridan-to’g’ri ma’nolaridan farq qiladigan, o’ziga xos butun bir birikma bo’lib, har bir so’zi o’z ma’nosini saqlamaydi. Ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologizmlar ko’pincha tillar o’rtasidagi madaniy, tarixiy va ijtimoiy farqlarni aks ettiradi. Bu tezisda ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologizmlarning nazariy jihatlari tahlil qilinadi. Frazeologizm deganda, ikki yoki undan ortiq so‘zning o‘zaro bog‘lanishidan hosil bo‘lgan va ma’nosi shu so‘zlarning alohida ma’nolaridan farq qiladigan birikmalar tushuniladi. Frazeologizm tilning boyligini, til muhitini va uning tarixi bilan bog‘liq ijtimoiy va madaniy o‘zgarishlarni aks ettiradi. Frazeologizmlar tilning o‘ziga xos mustahkam bir qismini tashkil etadi va uning vositasida xalqning dunyoqarashi, turmush tarzi, urf-odatlari, qadriyatlari va hissiyotlari ifodalanadi.

Tilning frazeologik tarkibi uning lug’at tarkibining eng rang-barang va ifodali qismidir. Frazeologizmlar xalqning boy tarixiy tajribasini, turmushi va madaniyatining

o‘ziga xosligini, urf-odat va an’analarini o‘zida aks ettiradi. Frazeologik iboralar ko‘pincha badiiy adabiyotda qo‘llaniladi, bu esa matnga yorqin stilistik rang, tasvir va hissiyot beradi. Frazeologik birlikning ma’nosi odatda pardali bo‘lib, uni tashkil etuvchi leksemalarning ma’nolaridan xulosa chiqarish mumkin bo‘lmagani uchun ularni boshqa tilga tarjima qilish qiyinchilik tug’diradi. Frazeologik birliklar o‘zlarining to‘liqligi, ishlatilish qulayligi, ixcham va nafisligi bilan boshqa til birliklaridan katta farq qiladi. Ular til birligi sifatida ifodalanadi va nutqnining ta’sirchanligini oshiradi.

Ingliz va o‘zbek tillaridagi frazeologizmlarning leksik tarkibi va semantik strukturalari o‘xshashliklar va farqlarni namoyon qiladi. Misol uchun, ingliz tilidagi “raining cats and dogs” (juda kuchli yomg‘ir yog‘ayotgan) iborasi o‘zbek tilida “qor uchqunlayotgan” yoki “yomg‘ir yog‘ayotgan” tarzida ifodalangan bo‘lishi mumkin. Har ikkala frazeologizmning ma’nosi bir xil bo‘lsa ham, tasvirlangan obyektlar turlicha. Frazeologizmlar tilga xos tarixiy voqealar, ijtimoiy an’analarga asoslangan bo‘lishi mumkin. Misol uchun, ingliz tilidagi “to bring home the bacon” (oilaviy bo‘lish, uyga pul olib kelish) iborasi inglizlarning tarixi va madaniyatiga bog‘liq bo‘lib, o‘zbek tilidagi “non topish” kabi iboralar o‘zbek xalqining o‘ziga xos hayot tarzini aks ettiradi. Frazeologizmlar ingliz va o‘zbek tillarida sintaktik jihatdan farq qiladi. Masalan, ingliz tilida frazali fe’llar ko‘p uchraydi, o‘zbek tilida esa shunday iboralar ko‘proq to‘g‘ri fe’l va modifikatorlar orqali ifodalanadi. Shuningdek, ingliz tilida “run out of” (birozdan keyin tugash) kabi iboralar o‘zbek tilida "to‘liq tugash" tarzida ifodalanishi mumkin.

So‘nggi yillarda o‘zbekistonlik bir qator olimlar ingliz va o‘zbek frazeologik birliklarini o‘rganishmoqda. Jumladan, D.Abdukabirova frazeologik birliklar haqida tushuncha berib, eng yaxshi ta’rifi: “Ilmiy, ijtimoiy-falsafiy, madaniy-ma’rifiy, adabiy-badiiy jurnal 242 ma’noga ega so‘zlarning barqaror, izchil birikmasidir”, deydi va ingliz frazeologizmlarini o‘zbek tiliga tarjima qilishda nimalarga e’tibor berish kerakligini ko‘rsatib o‘tadi. S.T.Xudoyorova va S.N.Xudoyorovalar antroponim va toponim komponentli frazeologik birliklarning konnotativ aspektini tadqiq qilishdi.

Sh.Niyazmetova ingliz tili leksikasida frazeologik birliklarni o‘qitish uchun ayrim usullarni tahlil qildi. A.P.Vasilevich va L.K.Popovalar ingliz tilidagi turli xil frazeologizmlarini o‘qitish kommunikativ kompetensiyani faollashtirishga imkon beradi deb, ingliz frazeologizmlarini rus frazeologizmlari bilan taqqoslagan holda maxsus tuzilgan jadvallar asosida o‘rganishni tavsiya qilishadi.

Frazeologizmlar yordamida o‘quv jarayonini qiziqarli va samarali qilishning ko‘p usullari mavjud. O‘qituvchi avval idiomani tushuntirishi, so‘ng unga og’zaki ta’rif berishi va talabalardan misollar keltirishni so‘rashi mumkin. Boshqa usulda dastlab idioma haqida gapirib, misol keltirishi va talabalarga unga ta’rif berish topshirig’ini, o‘zbek va ingliz tillarida o‘xshash misollarni keltirishni so‘raydi. Kichik guruhlarda ishlaganda, har bir guruhga ma’lum kontekstdagi (masalan, o‘simliklar, hayvonlar, shaharlar va hk. nomi keltirilgan frazeologizmlar) idiomalarni topib, tahlil qilish va tarjima qilish topshiriladi. Shuningdek, o‘qituvchi yozma topshiriq berib, unda frazeologik birliklarga oid testlar bo‘lishi mumkin.

Frazeologizmlarini o‘rganishning samarali usullaridan biri – mashg’ulotda ularni jonli muhokama qilishdir. Bunda talabalarda lingvistik tafakkur va lingvistik taxmin qilish rivojlantiriladi. Buning uchun Angliya, Amerika va Avstraliya adiblarining asarlaridan frazeologizmlar tanlab olinadi. Frazeologik tahlil, identifikatsiya va frazeologik ta’rif usullari qo‘llaniladi. Ayrim hollarda frazeologizmlarning ma’nosi aynan tarjimaga mos tushmasligi mumkin. Ayrim frazeologik birliklarga esa o‘zbek tilidagi mos FB topilmasligi ham mumkin. Masalan: to make one’s bed and lie in it - o‘z qilmishlari uchun javob berish, nimani eksang shuni urasan; from the horse’s mouth – ishonchli manbadan; to cook one’s goose – o‘zini yo‘q qilish, o‘ziga choh qazish va b.

Frazeologik birliklar – ko‘chma ma’noli gapda ma’no jihatidan bo‘linmasligini saqlagan holatda ham qo‘llaniladi: Too much to be painted the devil blacker than he is (juda bo‘rtirilgan). Frazeologik birliklarni tushunish uchun ularning tarkibiy qismlari ko‘chma ma’noda olinishi kerak. Masalan, “make a mountain out of a molehill” iborasi

- bu bizning “pashshadan fil yasash” frazeo-logik birligimizga teng bo‘lib, “molehill” so‘zi “juda kichik narsa” va “mountain” so‘zi “juda katta” ma’nolarini bermoqda.

Frazeologik birikmalar - erkin va frazeologik jihatdan bir-biriga yaqin ma’nolarni o‘z ichiga olgan sobit birikmalardir. Bularga misollar: 1) A bosom friend - qadrli do‘st; 2) Black frost - qora sovuq; 3) As red as a turkey cock – xo‘rozning tojidek qizil; 4) The Blue Blanket - moviy osmon; 5) As bold as a lion - sherdek jasur; 6) As an obstinate as a mule - eshakdek qaysar. Shuningdek, tilshunoslikda frazeologizmlarning denotativ va konnotativ ma’nosi ajratib o‘rganiladi. Denotativ - frazeologizmning obyektiv ma’nosi, konnotativ esa – subyektiv ma’nosidir.

Ingliz frazeologizmlari bilan ishlashning samarali usullaridan biri muhokama asosida jadvalni to‘ldirishdir. Ingliz tilida frazeologik birlik berilib, dastlab uning aynan tarjimasi beriladi, so‘ng mazkur frazeologizm nimani bildirishi mumkinligi borasida og’zaki muhokama o‘tkaziladi. Muhokama davomida barcha – jumladan, xato va noaniq talqinlar ham – ko‘rib chiqiladi, natijada ishtirokchilarning lingvistik fikrlashi va lingvistik taxmini rivojlantiriladi. So‘nggi bosqichda o‘sha ma’nodagi rus yoki o‘zbek frazeologizmini topish kerak bo‘ladi.

iqishni oshirish uchun lug’aviy zaxirani boyitishga qaratilgan interfaol mashqlar tizimini ishlab chiqish va ularga mavzuga yaqin frazeologizmlarni kiritish lozim. Ingliz va o‘zbek tilidagi frazeologizmlarni o‘rganish uchun qo‘shimcha darslar, mustaqil ishlar o‘tkazish maqsadga muvofiq. Yuqori sinflarda va oliygohlarda o‘z ichiga frazeologik birliklarni kiritgan adabiy asarlardan parchalarni tarjima qilish, ulardagi frazeologizmlarni tahlil qilish bo‘yicha topshiriqlarni kiritish kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Baker, M. (1992). In Other Words: A Coursebook on Translation. Routledge. – Frazeologizmlar va ularning tarjimasi bilan bog‘liq bo‘lgan umumiy tushunchalar va misollarni keltiradi.

2. Cowie, A. P. (1998). Oxford Dictionary of English Idioms. Oxford University Press. – Ingliz tilidagi frazeologizmlar va idiomalar bo'yicha keng qamrovli manba bo‘lib, ularning ma'nolarini va kelib chiqishini o‘rganishga yordam beradi.

3. Davletova, D. (2011). O‘zbek tilidagi frazeologizmlar: nazariy va amaliy asoslar. Toshkent: "O‘qituvchi" nashriyoti.– O‘zbek tilidagi frazeologizmlar, ularning tuzilishi va ishlatilishi haqida batafsil tahlil.

4. Fitzmaurice, S. (2007). English Idioms: Structure and Meaning. Cambridge University Press. – Ingliz tilidagi frazeologizmlar va idiomalar strukturasini, semantikasini va ularning boshqa tillar bilan taqqoslanishini o‘rganish uchun foydali manba.

5. Kasimov, K. (2000). O‘zbek tilidagi frazeologik birliklar: tuzilishi va funksiyalari. Toshkent: Fan. – O‘zbek tilidagi frazeologizmlarning strukturalari, ularning tillararo farqlari va o‘xshashliklari haqida tahlil.

6. Lester, M. S. (2012). The Semantics of Idioms and Proverbial Phrases in English. London: Sage Publications. – Ingliz tilidagi idiomalar va maqollarni semantik jihatdan tahlil qilgan asar.